

Ігор Пасічник

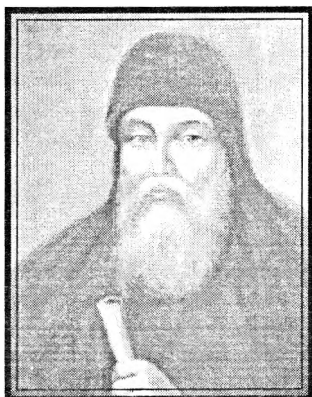
ІВАН (ІОВ) БОРЕЦЬКИЙ

(р.н. невід. - 1631)

Відомий церковний, освітній і політичний діяч першої пол. XVII століття. Походив із сім'ї дрібного шляхтича з села Бірче (тепер Городоцького району Львівської області). На цю думку наводять слова *Іова Борецького*, який, згадуючи свою садибу і село, писав про “*убогию отчизну нашу в Борчу ... церкв і монастир св. Онупфрія*” (1). Можливо, навчався у Львівській братській школі та в Острозькій академії.. (2).

У 1604 р. Борецький був прийнятий на ректорство у Львівську братську школу, у якій був також викладачем грецької та латинської мов. У протоколах Львівського Ставропігійського братства під 1604р. записано, що “*принятый былъ отъ всего братства до школы за ректора Иоанъ Борецкій, которому братья подали въ маю школу, также и порядки школьные и поступили му на каждый кварталъ давати по золотыхъ польскихъ 10, за що онъ подяковавши братиямъ, такову контентацію за вдячне принялъ и офъбовался дѣтей и грецкого и латынского языка учити*” (3). Сильвестр Косов у своєму “Патерикові” писав, що ледве хто був рівний Іванові Борецькому “в науках свобідних, в знанні мови грецької, латинської і руської”.

У 1609 р. в друкарні ставропігійського братства у Львові була видана невелика книжечка під заголовком “*Иже въ святыхъ Отца нашего Иоанна Златоустого Бесѣда о воспитаніи чадъ*”. Книжечка має 40 листків основного тексту, зазначених угорі кириличною нумерацією, і, крім того, на початку чотири листки, зазначені внизу рисками. На заго-

---

ловному листі, внизу, на щиті – малюнок оленячого рога з ініціалами І.Б. по його боках. На думку дослідників А. Петрушевича, І. Каратаєва, М. Возняка (4) - це ініціали автора книжечки Івана Борецького. На 1-33 листах основного тексту книжечки надрукований твір “О възпитаніи дѣтей”. На початку подано короткий її зміст: “Яко по-добаєть родителемъ древнимъ святымъ подражати, яже о ча-дехъ. И яко не добръ възпитавше ихъ, судъ подимуть роди-теліє. И о еже изъ млада подасти, я въз навиченіє писаній: яко сему бываему виновни суть родителіє, еже добръ имъ быти. И о повиновеніи чадъ къ родителемъ. И яко никаяже полза, роди-телей имѣти святыхъ, и сиухъ неподражати добродѣтели. Сложенное слово отъ различныхъ вѣсѣдъ; иже въз святыхъ отца нашего Іоанна Златоустого. Въ ообщю ползу, родителемъ же и дѣтемъ”. Іван Борецький вихваляє Іоанна Златоустого, зізнаючись, що саме з його творів зібрав для дітей свою книжечку, пише про користь науки і виховання для дітей і їх батьків за життя і по смерті.

С которого золотыхъ ся квѣтунъ позщипало

И на пожитокъ ся вамъ цнымъ дѣтямъ, зобрало

Омілія з разныхъ мѣсць оною зложена

И на Блаженское справне переложена

О цнотливомъ васъ в молодости выхованю

И пианомъ о дѣточкахъ отцевъскомъ стараню,

Яковы отъ Бога не подняли караня,

Давши сынумъ сразуъ доброе выхованя, ...

Ці рядки свідчать про те, якого великого значення надавалось вихованню та освіті у Львівській братській школі.

Невідомо, як довго працював Іван Борецький на посаді ректора Львівської братської школи. Принаймні, вписуючись поряд з іншими відомими діячами України та Білорусії до вільнюського братства 2 червня 1605 р., він вказав лише: “Іван Матвійович Борецький рукою своєю”, не називаючи себе ні ректором, ні викладачем. У 1605р. Борецький перебував у Дерманському монастирі, де співпрацював з Ісакієм (Ісаакієм) Борисковичем, Даміаном Наливайком, Кіпріаном. На початку цього року він переклав “Листъ Мелетія, святѣйшого патріархи александрійського, до велевного епископа Іпатія Потѣя, бѣдучого еще на тотъ часъ епископа володимеръского, о отступленьи его з напоминаннемъ отцевъскимъ до него писаный”. Лист патріарха був написаний 14 довтня 1599р., а надрукований в Дермані 6 лютого 1605 р. Про те, що переклад листа на слов'янську мову здійснив саме Іван Борецький, свідчить такий чотиривірш.

“Листъ той въ Египте авсонъски начертаный
рускимъ языкомъ в Сарматехъ дарованый
Борецьким, наддер Аполови коханымъ
и в Парнасе на лоне мұзъ выхованымъ” (5).

Ці рядки наводять також на думку про можливість навчання І.Борецького у Острозькій академії, яку у літературі того часу порівнювали з Парнасом. У своєму листі до Іпатія Потія Мелетій Пігас засуджує головні з відмінних догматів римо-католицького віросповідання, унію, захищає східну церкву, переконає і благає Потія повернутися до православної церкви.

Між 1602 і 1606 рр. вийшов ще один переклад І. Борецького під заголовком “Диалог альбо розмова о православной и справедливой вѣрѣ единое кафолическое Восточное Церкви, от святейшаго и блаженнѣйшаго отца Мелетія, патріарха Александрійскаго, свѣтло сіяющему князю Костантину Василеву Острожскому, благочестія извѣстному непреложному блюстителеви, и сыну своему въ Духу, такожде и всему російского народа множеству, яко отъ истиннаго и богодарованного пастыря Христовыхъ мыслимыхъ овецъ ко исправленію правовѣрія папысання. Истъ Константинополя хв року прислана” (6).

На думку багатьох дослідників (Мицька І.З., Загайка П.К., Возняка М.С., Науменка Ф.І.) Іван Борецький є автором “Перестороги”, написаної в 1605 – на початку 1606 р. Головна мета твору – правдиво розповісти про підготовку та проведення унії та застерегти від вступу до неї українців. Автор охоплює події більш як десятирічного періоду, намагається знайти причини унії, як наслідку духовного занепаду українського суспільства, звертаючись до історії, зокрема до періоду занепаду Руської держави ХІст. Головну причину всіх нещастів він бачить у відсутності освіти, в тому, що “великіє ревнителі” після прийняття християнства тільки монастирі і церкви будували, а того, що “было напотребнѣшое, школ посполитыхъ не фѣндовали”. Відсутність освіти породила “грубость поганскую”, опановані якою руські князі почали воювати між собою. Із князівських міжусобиць скористались іноземні вороги – угорська, польська, литовська шляхта, які поступово почали захоплювати руські землі. У ситуації загострення боротьби з унією, яка склалася після Берестейського собору 1596 р., надзвичайно велика роль, на думку Борецького, належить національній освіті.

Латинську освіту автор “Перестороги” відкидає подібно до Івана Вишенського. Адже, захопившись чужою освітою і культурою, магнати “З вѣры православное на римскую викрестилнся и назвыска и имѣна совѣ поотмѣнян” (7). Письменник з великим схваленням ставиться до культурно-освітньої діяльності братств і палко картає їх ворогів, уніатсь-

ких єпископів Іпатія Потія і Кирила Терлецького. Зокрема, він описує страшні злочинства Терлецького, який поводив себе як пихатий феодал, морально спустошена людина, нападав на сусідів, грабував їх, убивав. За період від лютого 1586 р. по вересень 1597 р. у володимирські гродські книги було записано близько сімдесяти актів, що стосувалися судових процесів Кирила Терлецького. І.Борецький докладно описує картину нападу слуг Терлецького на маєток Мартина Бронецького, “року ... тысяча пять сот девятыдесятого первого, месяца ноября двадцать сегомо дня ... лекце поваживши права и конституцию ... на добра его королевской милости его милости пана Мартина Бронецького ... великий оршак людей розмаитых ... з ручницами, луками и иншими стрелбами, в ночи часу помененого наслал” (8). Розповідає про те, як Терлецький, захворівши, поїхав до Сандомира лікуватися. Через деякий час прийшла до Острога звістка, що він помер. Тоді один із замкових урядовців князя В.-К. Острозького “стародавнім звичаєм” увійшов до будинку Терлецького і забрав дещо з його майна. Багато, продовжує далі письменник, він не міг взяти, бо обережний Терлецький тримав своє майно у “глухом Пол’бсю”. Повернувшись із Сандомира, К.Терлецький попросив князя В.-К. Острозького відновити справедливість. Проте князь був більше прихильним до супротивника єпископа. Свідки обвинуватили Терлецького перед князем “о двоженствѣ, о завіттю Филиппа маляра, о мешканю в чужолозствѣ з вратовою роженою и о иншихъ сквернодѣйствахъ, о обцованю з злодѣями, шго емү волю до күүхнѣ его вожовали, о ѣдѣню мяса, о кованю фальшивыхъ червоныхъ золотыхъ и проч” (9). Ця історія з життя Терлецького, пов’язана з Острогом та князем Острозьким, може свідчити про те, що автор, який описав її так докладно, з усіма подробицями, сам жив у Острозі під покровительством В.-К. Острозького. Це ще одне свідчення на користь зв’язків І.Борецького з Острогом.

У “Пересторозі” знайшли відображення й інші злочини Кирила Терлецького. У 1603р. цей аморальний чоловік “швачку, девку учтивую кгвалтом взял и, до двора своего Хвалимичского отвезши, сам особою своею ее кгвалтом а услпством зкгвалтовал и з цноты ее паненское злупил...”(10) 13 грудня 1597 р. слуги Терлецького підступно вбили православного священика, палкого борця проти унії Стефана Добрянського. Автор докладно зупиняється на описі дій Кирила Терлецького, спрямованих на організацію серед єпископів групи змовників-прихильників унії, яку він сам підтримував, побоюючись за своє єпископське місце.

Надзвичайно негативно змальований у “Пересторозі” ще один “срамновидний єпископ” Іпатій Потій. Він енергійно домагався прийняття унії, бо хотів уникнути контролю з боку братств, членами яких були простолюднини – палкі захисники православної віри. До них Іпатій Потій ставився з

відкритим презирством. “Хлопѣство с простоти своен таковою зверхность собѣ привлацают же ани епископов ани попов самых слухати не хочет, овшем, ростирки, васнь кровопролитіе чинят и люд посполитый ламлют” (11). У цих словах виявилось і неабияке лицемірство Потія, який лише прикидався побожною людиною. Сам він показав своє справжнє обличчя, коли “великого непокою и замѣшаня” наробив, захопивши насильно багато православних церков у Вільно, а також Троїцький братський монастир, вигнавши з нього православного архімандрита Сенчила.

У “Пересторозі” автор торкається і Берестейського собору 1596 р., підкреслює всенародну підтримку, якою користувався антиуніатський табір, розвінчує нікчемну поведінку митрополита М.Рогози, який виявився сліпим зняряддям у руках К.Терлецького і І.Потія, і, накінець, стверджує незаконність проголошення унії.

Щоб виразніше підкреслити шкідливість унії для українців, письменник відразу ж за описом Берестейського собору подає картину переслідування уніатською церковною верхівкою православного населення, особливо братств. “Такъ оные отступници церков вожію почали воевати. А и первой ударили на братство виленское и берестецкое взаем, мѣками, отбвращениям добр, недопущаням ровити, ремесла ѹживаня, торгованя и вшелякого гандлю, так власне, же хто не мал знаку на челѣ albo на рѣках отступления и сполкованя з ними, жадному не было вольно ни купити, ни продати, а найвардзѣй ѹ Берестю Потей помѣчила, так же мѣсѣли от домов своих преч розвѣгнѣтися” (12). Свої злочини єпископи-уніати роблять при активній підтримці Ватикану та польського королівського уряду. “... отступници, маючи по себе власть духовную рымскую и тож власть кролевъскую... чинили велике насилуване людем убогим” (13).

Боротьбу з відступниками від православної віри очолили братства. Автор “Перестороги” схвально відгукується про діяльність братства віленського, яке у боротьбі з уніатами і римо-католиками об’єднало свої сили з протестантами. Не без впливу Вишенського він захищає простолюддя братств, згадуючи, що і Христос засудив “архієреов” і вибрав собі учнів з простих людей.

З надзвичайно великою повагою автор “Перестороги” пише про засновника Острозької академії князя Василя-Костянтина Острозького, який відіграв велику роль у боротьбі з унією за православну віру, був гарантом культурної національної та політичної автономії України. Устами В.-К. Острозького письменник висловлює гнівний протест польському королю проти національно-релігійного гноблення українського народу. “За вѣрѹ православную наступаш на права нашѣ, ламаеш вольности нашѣ а

наконец на сумнене наше налѣгаеш, чим присягү свою ламаеш... вижү, же то кү остатней згүбе всей Короны Польское идет, во за тым никто своего права ани вольности беспечен үже не бүдет и в коротком часѣ придет до великого замешаня, а бодай не домышлятся чого нишого” (14). З подібними протестами В.-К. Острозький не раз звертався до короля на сеймах, пророкуючи, що сумні наслідки внутрішніх чвар можуть закінчитися повним крахом Речі Посполитої. Актуальність піднятих проблем, відображення конкретних близьких читачеві життєвих ситуацій і подій, безкомпромісність у розвінчанні прихильників унії і палка пристрасність у захисті поборників православної віри та вітчизняної культури і освіти – роблять “Пересторогу” одним із кращих творів полемічної літератури початку XVII ст.

У 1611 р. Іван Борецький згадується як священник київської Воскресенської церкви. Невдовзі він став одним з організаторів Київського братства. З 1615 до 1618 р. був першим ректором київської братської школи. У 1619 р. прийняв постриг під ім'ям Іова і зайняв посаду ігумена Києво-Михайлівського монастиря. 9 жовтня 1620 р., повертаючись із Московської держави в Єрусалим, патріарх Феофан (Геофан) зупинився в Києві і на прохання делегацій від козаків, міщанства та духовенства відновив православну ієрархію. Київським митрополитом став Іов Борецький. У своєму донесенні до Риму папський нунцій Торес писав з цього приводу, що польський королівський уряд не наслідився притягти патріарха Феофана до відповідальності, бо побоювався обурення козаків, яких відома є невагомна запальність в справах, “що відносяться до їхньої релігії” (15).

28 квітня 1621 р. Іов Борецький разом з Єзекиїлом Курцевичем, єпископом Володимирським та єпископом Ісаєю Копинським написав “Протестацію та побожну юстифікацію”. Це висловлення палкого протесту проти переслідувань православних уніатськими єпископами і ксьондзами Йосифом Рутським, Іллею Мороховським, Афанасієм Шишкою, Афанасієм Крупецьким, Паїсієм Сахновським, Львом Крєвзою та іншими, подібними до них, котрі, як пише Борецький, “народ наш руський переслідують, прикрять, мордують, церквам нашим насильства чинять і мир святий збурюють, старожитну любов і згоду між поляками і Руссю розривають” (16). “Отож, таку нашу універсальну протестацію й юстифікацію пишемо і розсилаємо, аби нас, як німе бидло не різано, а щоб і свої, і народи землі відали, які люди і нащо та яким претекстом і способом за віру нас переслідують, в'язнять і мучать” (17).

Автори “Протестації” на чолі з Борецьким виправдовують (“юстифікують”) діяльність Єрусалимського патріарха Феофана, якого уніати звинуватили у шпигунстві на користь Туреччини. Феофан завітав до Києва, повертаючись з Москви в Єрусалим, не тасмно, а відкрито, попередивши

про свій приїзд коронного гетьмана С. Жолкевського та київського воєводу Т. Замойського і отримавши від короля відкритий лист на вільний проїзд, а також листи від багатьох сенаторів, у яких його належно шанували і визнавали за патріарха. “Якщо [отець Теофан був би] шпигуном турецьким або якимось авантюристом і облудником, - пише Борецький, - то чому дозволявся йому вільний виїзд, чому не було його затримано, чому його випускали з міст і містечок?” (18) Отже, вважає Борецький: “ніякої претензії до нього бути не може, крім нехоті за те, що посвятив єпископів та що унію зганив, і досади на те, що здоровий і цілий од‘їхав. А се його шпигуном та імпостором (облудником) не чинить, бо ж його обов‘язок – оцінювати і святити” (19).

Що ж до посвячення митрополита та єпископів, то це є “дія духа святого”, справа “судом божим чудесно упоряджена. Це є відновлення законних прав несправедливо приниженої вже 25 років після Берестейського собору 1596р. православної церкви. Відновлення православної митрополії в Києві відбулось згідно з правом канонічним та з постановами соборів помісних і вселенських, а також згідно з привілеями, наданими польським королем православної церкви у 1607 і у 1609 рр., з конституцією про заспокоєння православних 1618 р. та прав 1620 р., публічно проголошених на сеймах, з обітницями короля та сенаторів. До відновлення православної ієрархії спонукала любов до Бога і те, що “без пастирів, без хрещення і без посвячення багато люду нашого гинуло та непорядно жило” (20). Якби не скористалися з нагоди проїзду патріарха, не були б гідні імення християнського, “невірні жиди та єретики насміхалися б із нас і не мали б нас за людей, які пізнали Бога і про віру свою дбають” (21).

З великим болем пише Іов Борецький про несправедливість переслідувань і звинувачень православних. “О Боже милосердний і справедливий, зглянься на наші клопоти і утиски! Що ж бо то є, що нас мають за безбіжніших і гірших од жидів-караїмів, од аріан, лютеран, євангеліків і вірмен, котрі в кролівстві польським і в князівствах руським та литовським пробувають; ті мечетей, ті божниць і шкіл, а ті зібрань і церков своїх порядки й служби Божі одправляють... Секти отії у Польщі і на Русі й у Литві зайшли, ми ж спадкоємці і громадяни, і королі святої пам‘яті померлі, і нинішній король його милість тут нас застали і щодо релігії нашої запрягались жодної нам у ній опресії (утиску) і віоленції (насильства) не чинити. То чи ж побожно, то чи справедливо нас, спадкоємців і синів правовірних християн, утискувати і такими обмовами та чорними фарбами бруднити” (22).

Несправедливо звинувачені і козаки в тому, що вони ніби-то є “простаками, котрі знань і розуму не маючи, піддалися намовам духівництва” (23). Ці славні лицарі, маючи природний розум і даровану від Бога

кмітливість, довели свою побожність добрими справами: вони ”з невірними воюють, невольників визволяють, церкви нові монастирі будують, мурують і збагачують”. Вони перші за духівництво “за права своєї віри на прою ставали, скарги писали, посольства посилали і присяги складали”. У боротьбі за православну віру саме козаки були прикладом для духівництва і міщан. Вони не тільки не піддавались намовам духівництва, але й самі вели їх за собою, спонукали до боротьби. Козаків підбурюють не православні ієрархи, а самі уніати тим що переслідують людей, “братію нашу покривджену гонять і Україну нею наповнюють”. Отож неслухно і безпідставно звинувачувати церковників у бунтуванні козаків. Не вони, а уніати є “властивими бунтівниками, заколотниками і гвалтівниками нашої церкви” (24). “Нехай про церкву латино-римську і про уніатів, - гнівно пише Борецький, - іде по всьому світу неслава, що вони народ руський переслідують і мучать! ...Хай кожний про нас знає, що перш як узяти на себе сю святу службу, поклали ми на себе вінець мученицький...” (25) за те, що “віри нашої і вірності патріархові константинопольському одступити і до західної римської церкви прилучитися не хочемо; за те, що “папу за найвищого не визнаємо” (26). “Протестація” закінчується палкими словами апостола Павла: “...І не бійтесь ні в чому своїх протівників; се їм віншування погібелі, вам же порятунку. А се од Бога! Бо даровано вам заради Христа не тільки вірувати в нього, а й страждати за нього” (Послання апостола Павла до филип’ян, гл. I ст. 28-29) (27).

Порятунку від переслідувань уніатами православної церкви Іов Борецький шукав у Московського царя. Про підтримку Росії у польсько-російських та татарсько-російських конфліктах сказано у “Протестації”: “Природніше було б і патріархові, і нам, і козакам діяти на боці Москви, з якою у нас одна віра і служба божа, один рід, одна мова і спільні звичаї” (28). У листах до російського царя І. Борецький закликав його прийняти Україну під свою владу (29). У 1622 р. він був ініціатором посольства до Москви, керівник якого Ісакій Борискович, виражаючи волю І. Борецького та його оточення, мав заявити: “Ми під государевою рукою бути хочемо та його милості раді” (30). Проте Іов Борецький був далекий від того, щоб Україна ввійшла до складу Московії як залежна держава. Він прагнув рівноправного об’єднання двох країн. Московський цар не міг піти на цей крок, оскільки політична ситуація у взаємовідносинах Польщі і Москви склалась не на користь останньої.

Перебуваючи на посаді Київського митрополита, Іов Борецький проявив себе як мудрий церковний і культурний діяч, палкий захисник української православної церкви і культури.

Зберігся Службеник Іова Борецького – одна з найкращих за своїм художнім оформленням книг поч. XVII століття. Її мініатюри належать до

виняткових досягнень, захоплюючи новизною художніх проблем, широтою охоплення реальної дійсності і високою гуманістичною позицією розкриття людини.

Іов Борецький помер 2 березня 1631 р. в Києві (31). Перед смертю 1 березня 1631 р. він написав тестамент, у якому доручив архимандриту Києво-Печерської лаври Петру Могилі, єпископу Луцькому і Острозькому Ісакію Борисковичу та ченцям Михайлівського монастиря поховати його в церкві Св. Архистратига Михаїла. Призначив П.Могилу та І.Борисковича бути опікунами його рухомого майна і використати його на потребу шкіл Київського братства, “щоб школы вь братстве Киевскомъ для цвиченя дѣтокъ хрестианскихъ, а не дѣтѣ индей фундованы были” (32). Фундація І. Борецького сприяла розвитку київської братської школи, яка разом із школою, заснованою в 1631 р. П.Могилою при Києво-Печерській лаврі, стала родоначальницею Києво-Могилянської академії.

Свої латинські та грецькі книги І.Борецький заповідав Петру Могилі, слов'янські та польські книги – Михайлівському монастирю. Підтвердив також своє надання – 100 золотих муляру Петру, німцю, який мав мурувати дзвіницю в монастирі Св. Михаїла, 400 золотих – “типографу” Тимофію Олександровичу Вербицькому, 50 золотих – Іоанну Плетенецькому. Роботу по будівництву дзвіниці, яка вже тягнеться кілька років Іов Борецький доручив завершити архимандриту Києво-Печерської лаври Петру Могилі та своєму братові Андрію Борецькому. Київському столяру Роману за його роботу до двох бічних вітарів – Св. Варвари та Ведення Пречистої Богородиці до храму у церкві Св. Архистратига Михаїла доручив заплатити 110 золотих.

Тестамент стверджений печаткою Київського митрополита із зображенням Архистратига Михаїла та підписом Ісакія (Ісаакія) Борисковича. Вперше тестамент Іова Борецького був надрукований у 21 номері журналу “Киевские Епархиальные ведомости” за 1863 р., пізніше – у книжці С.Голубева “Киевский митрополит Пётр Могила и его сподвижники”.

Отже, місце І. Борецького в історії української культури визначається його плідною діяльністю на ниві просвіти як педагога та ректора київської та львівської братських шкіл, відомого письменника, одного із зачинателів полемічної літератури, мудрого церковного діяча, Київського митрополита, що стояв біля джерел заснування Києво-Могилянської академії.

Публікації творів І. Борецького

1. Борецький Іов та інші. “Протестація” // Пам'ятки братських шкіл на Україні. – К., 1988. – С.313-328.
2. Духовное завещание Киевского митрополита Иова Борецкого (1631 г. Марта 1) // Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – К., 1885. – Т.1. – Приложение. – №71. – С.395-399.

3. Борецький Іов (?) "Пересторога" // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. – Львів, Т. V.
4. "Лист Мелетія... патріарха александрійського до ... Іпатія Потія" // Малишевський І. І. Александрійський патріарх Мелетій Пигас и его участие в делах русской церкви. – К. 1872. – Т. I, 2. – С. 103-140. Рукопис у Національному музеї укр. мистецтва у Львові.

Література

1. Харлампович К. Западно-русские школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. – Казань. 1898. – С. 272-276, 307-311, 385-398.
2. Махновець Л. Є. Давня українська література (XI – XVIII ст. ст.). Українські письменники: Бібліогр. словник. – К. 1960. – Т. I. – С. 216 - 221.
3. Возняк М. С. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. – Львів. 1954.
4. Науменко Ф. І. Педагог-гуманіст і просвітитель І. Борецький. – Львів, 1963.
5. Крип'якевич І. П. Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. – К. 1953. (листи Іова Борецького до Московського царя).

Примітки

1. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська Академія. – К. 1990. – С. 83.
2. Там само.
3. Архив Юго-западной России. – Ч. I. – Т. XI. – К. 1904. – С. 68-69.
4. Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. – Львів, 1954. – С. 10.
5. Малишевський І. Александрійський патріарх Мелетій Пигас и его участие в делах русской церкви. – К. 1872. – Т. II. – С. 103 // Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. – Львів, 1954. – С. 11.
6. Там само.
7. Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця XVI – початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і унії. – К., 1957. – С. 64.
8. Архив Юго-западной России. Ч. I. – Т. VI. – № 47. – С. 91-92..
9. Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця XVI - початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і унії. – К., 1957. – С. 65.
10. Там само.
11. Там само. – С. 66.
12. Там само. – С. 67.
13. Там само. – С. 68.
14. Там само.
15. Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. – Т. II. – Berlin – Poznań. 1864. – S. 15; Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця XVI – початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і унії. – К., 1957. – С. 78.
16. Шинкарук В. І. Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI – поч. XVII ст. – К., 1988. – С. 314.
17. Там само. – С. 327.
18. Там само. – С. 316.

-
19. Там само. – С.318.
  20. Там само. – С.319.
  21. Там само. – С.320.
  22. Там само. – С. 321.
  23. Там само. – С. 323.
  24. Там само. – С. 326.
  25. Там само.
  26. Там само. – С.327.
  27. Там само.
  28. Там само. – С. 317.
  29. Крип'якевич І.П. Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. – К., 1953. – С. 33.
  30. Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVIIв. – М. 1899. – Т.1. – С. 21.
  31. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К. 1990. – С.83. По інших джерелах І. Борецький помер 12.03.1631р. Атаманенко В.Б. Борецький Іов (Іван) //Острозька Академія XVI-XVII ст. – Острог, 1997. – С.24.
  32. Духовное завещание Киевского митрополита Иова Борецкого (1631 г. марта 1) // Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – К., 1885. – Т.1. – Приложение. – №71. – С.395-399.